

Mintautas Čiurinskas

VILNIUS KAIP KOLEKTYVINIS VEIKĖJAS
KAI KURIUOSE XVII A. PIRMOSIOS PUSĖS
NARATYVINIUOSE ŠALTINIUOSE

Anotacija. Straipsnyje atkreipiamas dėmesys, kad XVII a. pradžioje padaugėja naratyvinių šaltinių, kuriuose detaliau nei iki tol aprašomi įvairūs miesto įvykiai ir atsiskleidžia Vilniaus bendruomenės (bendruomenių) gyvenimo ypatybės, nuotaikos, dvasia. Plačiau pristatomi keli pasirinktieji tekstai, liudijantys intensyvų kultūrinį, religinį, net ekonominį miesto gyvenimą ir jo gyvybingumą: 1604 m. šv. Kazimiero iškilmių, 1609 m. unitų ir stačiatikių kovų, 1610 m. didžiojo Vilniaus gaisro aprašymai.¹

Raktažodžiai: Lietuva – raštija; lietuvių literatūra (lotynų); Vilnius.

Vilniaus miesto gyventojai įvairiomis aplinkybėmis ir progomis ne kartą jausdami ir parodydami savo vienybę susitelkdavo bendriems veiksams, be abejo, ir iki XVII a., kurio pasirinktieji šaltiniai yra šio straipsnio objektas. Turime Vytauto laikais apgulčiai besipriešinančio, užimamo miesto lakoniškų metraštinių paminėjimų². Lietuvos metraštyje susivieniję pagonys miestiečiai minimi pasakojant apie vienuolių pranciškonų nužudymą³. Kiek platesnį sostinės paminėjimą randame Lietuvos metraščio epizode, kuriam turbūt taip pat nesvetimas legendinio pasakojimo stilius, – apie Šventojo Kryžiaus

¹ Straipsnis parašytas remiantis to paties pavadinimo pranešimu, perskaitytu VDA Dailėtyros instituto ir Lietuvos dailės istorikų draugijos organizuotoje mokslinėje konferencijoje *Meninis Vilnius: įtakos ir įvaizdis* 2009 m. gegužės 6 d.

² *Lietuvos metraštis: Bychovco kronika*, vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė Rimantas Jasas, Vilnius: Vaga, 1971, p. 96–98.

³ *Ibid.*, p. 80.

medžio pagrobimą, kai, Jogailai sugrįžus iš sėkmingo žygio prieš Lenkiją ir parsigabenus daug grobio, „[v]ilniečiai, išėję su žmonomis ir vaikais už miesto, pasitinka didįjį kunigaikštį Jogailą, senu pagonišku papročiu dainuodami ir plodami rankomis, šlovindami didįjį kunigaikštį, kad laimėjo tokią pergalę“. „Vytauto galios teatro apraiškos“ apžvelgtos Giedrės Mickūnaitės, daugiausia remiantis Lietuvos ir rusų metraščiais bei Jono Dluogošo kronika⁴. Šie šaltiniai, deja, nepateikia išsamesnių siužetų ar aprašymų, susijusių su juose dažnai minimu Vilniumi, o rekonstruojant iškilmingus įvykius dažniausiai „belieka tik įsivaizduoti“ arba pasiremti analogijomis. Tenka pritarti Mickūnaitės apibendrinamam teiginiui: „Šaltiniuose minima gana nemažai iškilmingų įžengimų į miestus ir sutiktuvių. Tačiau dauguma šių paminėjimų apsiriboja didįjį kunigaikštį pasitinkančiųjų titulu vardijimu ir nurodo, kad šie valdovą pasitikdavo išvykę už miesto“⁵.

Galima neabejoti, kad ir vėliau, XV–XVI a., miestas ne kartą suplūsdavo į gatves pažiūrėti iškilmingai į jį žengiančių aukštų asmenų: didikų, pasiuntinių ar atvykdavusio (dažniausiai iš Lenkijos) su dvaro palyda valdovo – didžiojo kunigaikščio. Lietuvos didieji kunigaikščiai su deramomis iškilėmis buvo vainikuojami ir laidojami dalyvaujant daugeliui miestiečių. Jų rezidavimo metu atgydavo ir Vilniaus kaip sostinės gyvenimo pilnatvė. Iškilmingai buvo pasitinkami naujai pareigas gavę Vilniaus vaivados, vyskupai, sutinkami ir palydimi įvairūs garbingi čia atvykstantys svečiai. Sostinės gyvenimo negalėjo nepaveikti ir čia sušaukiami seimai, konvokacijos. Per pirmuosius krikščionybės šimtmečius susiformavo bažnytinių procesijų Vilniuje tradicija ir reglamentacija⁶. Savo ribas ir teritorinę vienovę miestas erdviškai aiškiau apibrėžė apie 1508 m. apsijuosdamas gynybine siena ir savo istorinėje

⁴ Giedrė Mickūnaitė, *Vytautas Didysis. Valdovo įvaizdis*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2008, p. 44–57.

⁵ *Ibid.*, p. 50.

⁶ Žr.: Liepa Gričiūtė-Švėrbienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bažnytinių procesijų meninis apipavidalinimas: turinys ir forma*: Daktaro disertacija, Vilnius, 2008. Turimos žinios apie bažnytines procesijas LDK iki XVII a. ir šaltiniai aptarti p. 21–27.

tradicijoje ši nuopelną priskyrė vyskupui Albertui Taborui. XVI a. šaltiniuose jau randame kiek daugiau aprašymų ar rašytinių užuominų apie tai, kaip vienas ar kitas viešojo gyvenimo įvykis nuskambėdavo plačiau, paveikdavo visą Vilniaus miesto bendruomenę. Dažnai jie susiję su karo grėsmėmis, reikmėmis ar pergalėmis. Retu viso miesto įvykiu tapdavo karo triumfai – antai pergalės prieš Maskvą didybėje, vedinas belaisviais priešais ir griaudint pabūklų salvėms į jį grįžo Žygi- mantas Senasis, LDK kariuomenei pasiekus pergalę prie Oršos 1514 m. rugsėjo 8 d. Tą rudenį po pergalės raštuose kūriniuose Vilniuje buvęs karalienės Barbaros sekretorius Andriejus Kšyckis (Krzycki, Cricius) vaizduoja, kaip Vilniaus miestas laukia grįžtančio valdovo:

Jau norėdamas išvysti tavo triumfą džiūgaujantis miestas
Tave kviečiasi darydamas įžadus, melddamasis ir giedodamas giesmes.⁷

Neabejotinai tuomet būta pergalės triumfui tinkančios eisenos su vedamais ir vežamais belaisviais, džiaugsmą dėl pergalės išreiškiančių salvių, padėkos mišių, suplūdusių į gatves ta proga miestiečių. Apie tai kiek plačiau Kšyckis užsimena kitose ta proga sukurtose eilėse:

Kai tu grįžai į Vilnių,
Triumfo eisenoje vedei
Svarbiausius belaisvius,

⁷ *Iamque videre tuum cupiens urbs laeta triumphum / Te votis, precibus carminibusque vocat.*

Tai eilutės iš Kšyckio eilėraščio, sukurto karalienės vardu valdovui vyrui rašomo laiško forma: „Ad Serenissimum Dominum Sigismundum Primum et magnum Lithuaniae ducem nomine inclitae reginae Barbarae coniugis suae post partam de Moscivictoriam epistula Andreae Cricii cancellarii“, in: Andreas Cricius, *Carmina*, edidit, praefatione instruxit, adnotationibus illustravit Casimirus Morawski, (*Corpus antiquissimorum poetarum Poloniae Latinorum*, t. 3), Cracoviae: Typis Universitatis Jagellonicae, 1888, p. 41 (versus 127–128). (Tas pat: *Acta Tomiciana: Tomus tercius epistolarum, legationum, responsorum, actionum, et rerum gestarum Serenissimi principis Sigismundi Primi, Regis Poloniae et Magni Ducis Lithuaniae*, per Stanislaum Gorski, Po[sna]niae, 1853, t. 3, p. 194–195.) Kur nepažymėta kitaip, vertimas į lietuvių kalbą yra straipsnio autoriaus. Kadangi eiliuoto teksto vertimas šiuo atveju yra pažodinis, pateikiame ir lotynišką originalo tekstą.

Kuriuos išskirstei po vežimus,
Leidai visus apžiūrėti
Visai liaudžiai.

Kas tik matė tiek daug kunigaikščių (vadų) ir didikų,
Surištų ir sukaustytų grandinėmis,
Vilkinčių kareiviškais apsiaustais, –

Kiekvienas verkė iš džiaugsmo,
Ir tave sveikino kaip
Tėvynės išgelbėtoją.

Bažnyčiose skambėjo varpai,
Garbieji kunigai
Giedojo džiaugsmo himnus.⁸

Tačiau į Vilnių paskui valdovą ar su dvaru atvykę autoriai (cituotasis Kšyckis arba popiežiaus nuncijus Jokūbas Pizonas (Jacobus Piso)) savo tekstuose daugiau vietos skiria į karo veiksmų areną žygiuojančios kariuomenės apibūdinimui, vykusiam mūšiu ir kitoms aplinkybėms⁹, o smulkesnio pačiame Vilniuje po pergalės vykusių iškilnių aprašymo neturime. Nors ir cituotosios eilės, ir faktas, kad Vilniaus katedroje buvo iškabintos ir ilgą laiką saugomos paimtos priešo vėliavos, liudija, kad būta įspūdingų iškilnių.

Keletui metų praėjus po minėtųjų įvykių, 1520-aisiais, gyvenimo šventumu ir pomirtiniais stebuklais garsėjusio princo Kazimiero kanonizacijos reikalu į Vilnių atvyko po daugelio prašymų paskirtas

⁸ *Tu cum Vilnam rediisti, / In triumphum produxisti / Captivos primarios, / Quos per currus distinxisti / Omnes omni praeuisti / Inspectandos populo. / Qui cum vidit catenatos / Compeditos et sagatos / Tot duces et proceres, / Quisque gaudens lacrimavit / Teque suae salutavit / Redemptorem patriae. / Aera templis resonabant, / Laetos hymnos decantabant / Verendi Sacricolae.* Andreas Cricius, „*Cantilena de victoria e Moscis parta die natali Sanctae Mariae 1514 rem summarie continens Andreae Cricii inclitae reginae Barbarae Cancellarii*“, in: Idem, *Carmina*, p. 52 (versus 327–341). (Tas pat: *Acta Tomiciana*, t. 3, p. 200.)

⁹ Plačiau žr.: „Pergalės prie Oršos (1514) propaganda Europoje: šaltinių apžvalga, literatūriniai bei kultūriniai aspektai“, in: *Raštijos ir literatūros santykis: LDK patirtis*, (*Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 21), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, p. 317–342.

kitas popiežiaus nuncijus – Zacharijas Ferreris. Čia vykdydamas savo misiją jis parašo įdomų „Palaimintojo išpažinėjo Kazimiero gyvenimą“. Vienoje iš šios įdomaus ir svarbaus turinio hagiografinės biografijos digresijų autorius pasakoja apie kelionę iš Torunės į Vilnių, apie tai, kaip po kelionės šioje šiaurės krašto sostinėje buvo sutiktas:

Keliaudami žmogaus nepaliestais miškais, negyvenamomis ir dažnai pelkėtomis vietovėmis pirmąjį [mėnesio] sekmadienį, ketvirtą dieną prieš rugsėjo nonas¹⁰ Kristaus globojami atvykome į Vilnių arba Viliją (nes vadinamas vienu ir kitu vardu pagal per jį tekančių upių pavadinimus). Rytą prieš įžengdami į miestą už mūsų ir to miesto gerovę bei sėkmę darbuose, kuriuos turėjome įvykdyti, Visagaliui Viešpačiui mes paaukojome mišias, padėkojome už laimingai įveiktą sunkią ir ilgą kelionę. Paskui papietavę, apie trečią valandą prieš naktį, išėjus priešais mūsų pasitikti garbiesiems tėvams Jonui – Vilniaus, Jonui – Kijevo ir Jokūbui – Kafos vyskupams, taip pat miesto pareigūnams ir visai dvasininkijai, pagaliau nesuskaičiuojamam katalikų ir schizmatikų būriui, įžengėme į miestą; nuvykome į šventojo Stanislovo bažnyčią, kuri ten yra svarbiausia bei vyskupiškoji, ir padėkoję Dievui bei deramai atlikę šventąsias apeigas, su didžiausia pagarba buvome nuvesti ir priimti svečių namuose.

Verta nuostabos buvo tai, kad žengiant į patį miestą, nuo iš visų pusių susitelkusių debesų aptemęs dangus grėšė pratrūkti tokia gausybe vandens, kad rodėsi, jog mums nebėra jokios vilties išvengti užplūsiانčio tvano pavojaus. Šventaisiais drabužiais (ir išties labai brangiais) vilkintys kunigai, senatoriai ir didikai, papiuošę šilku, brangakmeniais bei auksu, ir nesuskaičiuojama žmonių minia, bijodami labai smarkios liūtės, įsitempę žvalgėsi į dangų. O visagalis Tėvas ir visokios paguodos Dievas, kad parodytų, jog nori iki galo maloningai saugoti mus po savo sparnų priedanga, tuos bepratrūkstančius vandenį, kurie, krisdami retais lašais, atrodė, tarsi norėjo jėga prasiveržti, bet nevaliojo, išlaikė aukštybėse taip, kad, visiems besistebint, nepajėgė kristi žemyn tol, kol apžiūrėję šventuosius namus ir pabaigę maldas iš ten buvome parvesti į svečių namus. Tačiau kai tik mus priglobė pastogė, pradėjo lyti taip gausiai ir taip staiga, kad beveik tą pačią akimirką buvo įžengta į svečių namus ir prapliupo liūtis.¹¹

¹⁰ T. y. rugsėjo 2 d.

¹¹ Zacharijas Ferreris, „Palaimintojo išpažinėjo Kazimiero gyvenimas“, in: *Casimiriana II: vitae antiquiores S. Casimiri = Ankstyvieji šv. Kazimiero „gyvenimai“*, sudarė, vertė, įvadą parašė Mintautas Čiurinskas, Vilnius: Aidai, 2004, p. 76–79. Čia ir kitur (ypač kai šaltinis yra publikuotas) ilgesnių citatų atveju pateiksime tik lietuvišką vertimą.

Akivaizdu, kad nuncijaus sutikimas buvo vaizdingas viso miesto įvykis. Tačiau ir šiuo atveju norėdami jį įsivaizduoti detaliau, daugiau medžiagos turėtume ieškoti istorinėse paralelėse, savo istorinėje vaizduotėje, nei turimame gana lakoniškame šaltinio aprašyme, kuriame šiuo atveju dominuoja autoriaus italo dėmesys grėsusiam prapliupti lietuvi...

Šitokie miesto įvykiai nestokojo reikšmės, prakilnumo, vaizdingumo ir miestiečių dėmesio, bet dažnai stokojo kas juos imtųsi įamžinti plačiau aprašdami ir taip palikdami ateities kartoms. Stebėtinus naujus įspūdžius dažniausiai aprašydavo atvykusieji svetimšaliai (vienas toks Ferrerį akivaizdžiai stebinęs dalykas buvo kartu su katalikais jį pasitikę stačiatikių dvasininkai). Kaip didžiai susidomėję į gatves suplūdę miestiečių minios 1569 m. žiūrėjo į ne tik jiems, bet net ir vyskupui iki tol praktiškai nematytus jėzuitus, kurie pasikviesti pirmąkart atvyko čia apsižvalgyti, taip pat rašė ne koks miesto metraštininkas, o patys jėzuitai, vėliau uoliai ir nuosekliai aprašė Vilniaus kolegijos kūrimo(si) ir gyvavimo istoriją, kartu su dokumentais kaupę ir saugoję naratyvinius savo vienuolijos šaltinius:

Kai ten [dvare prie Trakų] pernakvojo, rytojaus dieną jų išvykstančių pasitikti priešais atėjo raiti dvariškiečiai ir kai kurie kilmingi vyrai, pasiūsti vyskupo, kad mūsiškius atlydėtų į miestą. Gerb. t. viceprovincijolas, nors, aišku, atsakinėję jų paslaugų ir apskritai norėjo į miestą įžengti pėsčias, tačiau negalėjo iš jų išprašyti, kad kitaip būtų palydėti į miestą, bet tik vežimu į miestą turėjo įvažiuoti, nes tokia buvo vyskupo valia. Taigi atvyko į Vilnių rugsėjo 28 d., beveik visam miestui suplūdus jų pažiūrėti, ir pasuko į namus, kurie buvo paskirti kolegijai, – mat taip norėjo vyskupas.¹²

¹² *Ubi cum noctem transegissent, postridie egredientibus aulici equites et quidam nobiles viri ab episcopo premissi obviam venerunt, ut nostros in civitatem praecederent. R. P. Viceprovincialis cum plane illorum obsequium recusaret et pedes omnino in civitatem ingredi vellet, tandem ab illis aliter impetrare non potuit, ut in civitatem praecederent, nisi ipse curru, cum ista esset voluntas episcopi, in civitatem ingrederetur. Venerunt itaque Vilnam 28 septembris 1569, tota pene civitate ad spectaculum illorum effusa ac in domum, quae collegio designata fuit, sic enim volebat episcopus, diverterunt. Naudotasi Jėzaus Draugijos Vilniaus kolegijos istorijos perrašu spausdinimo mašinėle, padarytu t. Pauliaus Rabikausko SJ ir saugomu Vilniaus jėzuitų namuose. Originalas: *Historia Collegii Vilmensis Societatis Iesu*, ARSI Pol. 65, fol. 76v–77r.*

Šios fragmentiškos įžanginės apžvalgos reikėjo tam, kad būtų galima aiškiau matyti, jog pasirinktuose ir aptarsimuose XVII a. pradžios šaltiniuose aprašyti įvykiai pratęsė įvairių iškilnių ar bendruomeninių sambrūdzdžių, įėjusių į miesto istorinę atmintį, „tradiciją“. Ją iš dalies atspindi poetiniai proginiai ir kiti kūriniai, gana gerai žinomi iš Eugenijos Ulčinitės sudarytos antologijos bei tyrimų¹³. Tačiau pirmuosius išsamius „reportažus“ apie atmintinus miesto įvykius randame būtent šio Vilniaus klestėjimo laiko – XVII a. pirmosios pusės – naratyviniuose šaltiniuose, kurių pradeda daugiau atsirasti jau nuo jėzuitų atvykimo ir jų įkurtos Vilniaus Akademijos veiklos pradžios prieš porą dešimtmečių. Tuomet sostinė garsėjo intensyviu ūkiniu, politiniu gyvenimu, įvairių religijų, vietinių gyventojų ir apsistojusių svetimšalių daugiataučiu sam-būriu, jos gyvenimą pagyvindavo ir kartas nuo karto atvykdamas valdovas.

Tuose naratyviniuose šaltiniuose, įvairiomis progomis vaizduo-jančiuose miesto gyvenimą, Vilnius dažnai yra ne tik vieta – galime pastebėti, kad miestas vaizduojamas veikiantis kaip „kolektyvinis veikėjas“, tai apimtas džiaugsmo, tai atsidūręs apvertkinoje padėtyje. Tuomet apčiuopiamai atsiskleidžia ir vilniečių mentaliteto bruožai, ir konkretaus įvykio aplinkybės. Be faktų, tokiuose tekstuose atsispindi ir emocijos, aplinka, gandai, atmosfera, masinės psichologijos reiškini-ai, miesto įpročių bei papročių sritis.

¹³ *Gratulatio Vilnae = Vilniaus pasveikinimas: XVI–XVIII amžiaus tekstų rinkinys*, sudarė, įvadinį straipsnį ir komentarus parašė, iš lotynų kalbos vertė Eugenija Ulčinitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001. Atkreiptinas dėmesys į momentą, kai personifikuotas Vilnius turbūt pirmą kartą prabyla savo vardu, pirmuoju asmeniu (šalia Vilniaus akademijos). Tai Jurgio Kalo eilės 1579 m. proginiame Jėzuitų akademijos rinkinyje. Žr.: *ibid.*, p. 90–95. Naujausia su Vilniumi susijusių proginių tekstų publikacija, į kurią šiame straipsnyje dar nespėta atsižvelgti: *Kalbų varžybos. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų ir didikų sveikinimai*, parengė, iš lotynų kalbos išvertė, įvadą ir komentarus parašė Eugenija Ulčinitė, (*Lietuvos didikų kunigaikščių rūmų studijos*, t. 5), Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2010. Iš kitų tyrimų minėtina cituota Mickūnaitės monografija (pvz., p. 210 aptariamos 1580 m. lapkričio 3 d. Vilniuje surengtos triumfo iškilmės pergalingai sugrįžtančiam valdovui Steponui Batorui ir trumpas Jėzuitų akademijos įrengtos triumfo arkos prozinis aprašymas.)

Vilnių sudarė didžiulės įvairovės vienovė – skirtingos jurisdikos, tautos, tikybos, savo interesus turinčios miestiečių, gyventojų grupės, cechai, luomai, vienuolijos, studentija. Nepaisant to, o gal ir būtent dėl to, jis turėjo ir savitą mentalitetą, savitą kultūrinį gyvenimą ir, nepaisant skirtybių, – savitą bendrumo pojūtį; taip pat rodė didelį gyvybingumą.

Toliau atrinkti ir aptariami šaltiniai yra žinomi, publikuoti, bet pasirinktas perskaitymo aspektas juos tarsi atgaivina, naujai aktualizuoja ir leidžia pajusti, koks Vilnius buvo aprašomuoju metu, ryškiai jungia miesto gyvenimo buitinius ir kultūrinius faktus.

Pradėti XVII a. šaltinių aptarimą galima nuo džiaugsmingus miesto įvykius vaizduojančio teksto. Toks įvykis buvo 1604 m. iškilmės, kurias galima pavadinti kanonizacinėmis ar joms prilygstančiomis¹⁴. Princo Kazimiero pripažinimas šventuoju ir jo šventės dienos patvirtinimas buvo švenčiamas tris dienas (gegužės 10–12 d.). Iškilmės buvo aprašytos Kvirino Knoglerio, šis detalus ir gyvas barokinis aprašymas buvo išspausdintas gana gerai žinomame mūsų senosios raštijos paminkle – 1604 m. rinkinyje *Theatrum S. Casimiri*¹⁵. Iškilmių aprašymo – *Pompa Casimiriana* – vertimas yra publikuotas beveik visas¹⁶. Jo informacija gana dažnai tiesiogiai ar netiesiogiai

¹⁴ Irena Vaišvilaitė, „Šventųjų kultas XVI a. antroje – XVII a. pirmoje pusėje“, in: *Šventieji vyrai, šventosios moterys: Šventųjų gerbimas LDK XV–XVII a.*, sudarė Mindaugas Paknys, Vilnius: Aidai, 2005, p. 141; Irena Vaišvilaitė, „Šventojo Kazimiero kulto kontekstas“, in: *Šventasis Kazimieras istorijos vyksme: įvaizdis ir refleksija*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2006, p. 13.

¹⁵ „Pompa Casimiriana sive de labaro D. Casimiri Regis Poloniae etc. F. Iagellonis N. M. D. Lith. Principis etc. a Leone X. Pontif. Max. in Diuos relati, ex urbe transmissio, et Vilnam Lithuaniae Metropolim solenni pompa, ad 6. Idus Maii, Anno M. DC. IV. illato, Quirini Cnogleri Austrii Sermo Panegyricus“, in: *Theatrum S. Casimiri, in quo ipsius prosapia, vita, miracula, et illustris pompa in sollemni eiusdem apotheoseos instauratione, Vilnae Lithuaniae metropoli, V Id. Maii, anno D[omi]ni M. DC. IV. instituta graphice proponuntur*, Vilnae: Operis typographicis Academiae Societatis Iesu, 1604, p. 37–127. Taigi aprašymas gana didelis – užima beveik 90 originalaus spaudinio (*in quarto*) puslapių.

¹⁶ „Šv. Kazimiero eisena, arba apie šv. Kazimiero, Kazimiero, Lenkijos karaliaus ir t. t. sūnaus, Jogailos vaikaičio, LDK princo ir t. t., popiežiaus Leono X pakelto į šventuosius, vėliavą, atvežtą iš Romos miesto ir į Lietuvos sostinę Vilnių

naudojamasi; ilgą laiką apie šias iškilmes daugiau buvo žinoma iš Pauliaus Rabikausko darbų¹⁷.

Trumpai galima prisiminti aptariamų iškilmių eigą: pirmosios dienos, gegužės 10-os, esminis, galima sakyti, visą miestą dalyvių ar žiūrovų teise įtraukęs įvykis buvo iškilminga šventiška procesija Vilniaus gatvėmis. Jos metu į katedrinę bažnyčią, prie šventojo kapo, buvo įnešta šv. Kazimiero vėliava, atgabenta iš Romos. Procesija po vyskupo Benedikto Vainos pamokslo iš pradžių nuo Katedros ėjo į Šv. Štepono bažnyčią *extra muros* – už miesto sienų – kur vėliava ilgai buvo saugoma ir laukė paskirtosios dienos. Iš ten procesijoje vėliava buvo nešama iškilmingoje, apgalvotoje ir gerus metus rengtoje procesijoje. Iš pradžių pro Rūdinkų vartus, po to Didžiąja ir Pilies gatve, stabtelint ties keturiomis triumfo arkomis, kur procesijai sustojus ir stebint miestiečių minioms buvo atliekama „meninė programa“, sakomos kalbos, giedama.

Į šios dienos aprašymą toliau ir sutelksime dėmesį. Antrąją šventinę dieną vyko iškilmingos apeigos, Katedroje buvo laikomos šv. Mišios. Trečią dieną buvo iškilmingai padėtas kertinis akmuo šv. Kazimiero titulo bažnyčios prie jėzuitų profesų namų statybai.

MDCIV metais 6 dieną prieš gegužės idas su šventine eiseną įneštą, Kvirino Knoglerio panegirinė kalba“, vertė Linas Plankis, in: *Casimiriana: fontes vitae et cultus S. Casimiri = Šv. Kazimiero gyvenimo ir kulto istorijos šaltiniai*, sudarė, vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė Mintautas Čiurinskas, Vilnius: Aidai, 2003, p. 231–283. Toliau cituojant – „Šv. Kazimiero eiseną“. Esant reikalui, vertimas pataisytas.

Vertime praleista Grigaliaus Svencickio kalba (originalo p. 57–66), kurią jis pasakė iškilmingos eisenos pradžioje, kai į Vilnių įnešamą vėliavą perdavė kancleriui Leonui Sapiegai, ir atsakomoji Leono Sapiegos kalba (p. 66–70), kurioje jis aukština Zigmantą Vazą (jam Sapiega atstovavo iškilimėse), jo vardu dėkoja popiežiui ir visiems, besirūpinantiems šv. Kazimiero kanonizacijos reikalu. Vertime praleisti ir kai kurie kiti, daugiausia poetiniai, tekstai.

¹⁷ Paulius Rabikauskas, *Lietuvos globėjas šv. Kazimieras*, Vilnius-Kaunas: Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija, 1993, p. 98–105; idem, „Didžiosios šv. Kazimiero šventės Vilniuje 1604 ir 1636 metais“, in: Paulius Rabikauskas, *Krikščioniškoji Lietuva: istorija, hagiografija, šaltiniotyra*, sudarė Liudas Jovaiša, Vilnius: Aidai, 2002, p. 215–230. (Tai sutrumpintas straipsnis. Visas straipsnis: Paulius Rabikauskas, „Didžiosios šv. Kazimiero šventės Vilniuje 1604 ir 1636 metais“, *Aidai*, 1958, p. 118–128. Pažymėtina, kad Rabikauskas nurodo, jog rašydamas straipsnį neturėjo galimybės naudotis čia aptariamu Knoglerio tekstu ir rėmėsi M. Balinskio ir kt. aptasakojimu.)

Iš smulkaus Knoglerio aprašymo galima atkurti ir tų dienų nuotakas, ir iškilmių, kurių metu buvo pademonstruota visų miesto „kūrybinių jėgų“ išmonė, eigą. Jame smulkiai aprašomas pasiruošimas, visas renginys, jam skirti proginiai statiniai (triumfo arkos), puošmenos, *in extenso* pateikiama dauguma jo metu skambėjusių ar ta proga parengtų tekstų: kalbų, eilėraščių, eiliuotų dialogų, embleminių inskripcijų. Čia neatpasakosime viso eisenos ir Kvirino Knoglerio aprašymo turinio, kuris yra žinomas, aptartas ir prieinamas, tik atkreipsime dėmesį, kaip aprašomas šis bendruomeninis aktas ir kaip jame veikia miestiečiai ir miestas, kokių susilaukiama reakcijų.

Jau teksto įžanginėje dalyje pradedama nuo Kristaus karštai ieškančios ir erezijos besikratančios Lietuvos embleminio alegorinio vaizdo, išaukštinant visų pirma Vilniaus vyskupo Benedikto Vainos ir valdovo Zigmanto Vazos nuopelnus. O pradėjus pasakojimą taip pat išlaikoma polemikinė gaida – neslepia, kad miestas nėra vieningas: greta šventės atžvilgiu entuziastingai nusiteikusių katalikų visada yra skeptiškai ir kritiškai nusiteikusių „eretikų“, tarp šių stovyklų vyksta dialogas, varžybos. Šventinės dienos turinį geriausiai nusako „triumfo“ sąvoka. Bet kad jis įvyktų, būtų galingas, nesumeluotas, prieš tai esama ne tik džiaugsmo, bet ir jam pasireikšti trukdančių sunkumų, kliūčių, nesantarsės – tam tikros intrigos, kurią aprašydamas autorius kuria emocinę įtampą tarsi kokiame draminiame veikale.

Šv. Kazimierą gerbti kaip Bažnyčios šventąjį oficialiai buvo leista 1602 m. lapkričio 11 d. popiežiaus breve. Kitų – 1603-ųjų – metų gegužės mėnesį į Vilnių grįžus tuo reikalu pasiūstam Vilniaus kauninkui Grigaliui Svencickiui, šventė dėl maro, sunkmečio ir kitų kliūčių dar metus atidėliota iki 1604-ųjų. Šią situaciją tokiais barokiniais žodžiais aprašo ir Knogleris:

Taigi, vos **Vilniuje** pasklido gandas apie pargabenamą Šventojo Kazimiero vėliavą, staiga **visų** sielas apėmė toks džiaugsmas ir taip įsikverbė į to trokštančios tautos, besirūpinančios **Miesto tarybos, bemeldžiančių bažnytinių ordinų** giliausius jausmus, jog beveik atrodė, kad Kazimierą mini **namai, rūmai, alto-**

riai – vieni savo gyventoją, kiti savo atramą, tretį savo Šventąjį. Ką ir kalbėti! **Visame Vilniuje** buvo džiūgaujama dėl savo Šventojo, triumfuojama dėl savo Globėjo. Dėl to, žinoma, nutiko taip, kad kuo reikšmingesniu **visas miestas** laikė džiaugsmą, tuo skaudžiau kentėjo, kai ne iš karto, kaip to vylėsi, galėjo pasimėgauti šiuo džiaugsmu ir kai džiaugsmas, kartą jau suteiktas, negalėjo išsilieti į iškilmingą eisena, bet turėjo būti patrauktas į šalį ir užspaustas.¹⁸

Tačiau vyskupui paskelbus iškilmių dieną, Knoglerio aprašyme atsiskleidžia dinamiškas entuziastingai bruzdančio miesto vaizdas:

[J]eigu prieš tai, paveiktas abejotinos triumfo vilties, Vilnius nenustygo savyje, dabar, gerdamas išties tikro triumfo laukimo džiaugsmą, atrodė, kad visai savęs nebesuvokia. Viskas tiesiog virte virė. Vienas renka gėles ar pjauna žolynus, kuriais apibarstys kelią. Kitas pjauna šakeles, kurias susmaigstys kryžkelėse. Vienas tiesia kilimą, kitas tvarkosi drabužį. Nešikas neša lentas, kalvis kala arką, tapytojas ruošia teptuką, skulptorius – kalta, poetas apmąsto ritmus, oratorius renkasi kalbos puošmenas ir spalvas, graikakalbis – iš Demostenos virtuvės, lotynas – iš Cicerono saldėsių. Kiekvienas atskirai pats ruošia tai, ką tarsi ženklą pridės prie rengiamų iškilmių.¹⁹

Toliau kalbėdamas apie pasiruošimą šventei, Knogleris taip pat pabrėžia, kad ruošiasi visas Vilnius, visi vilniečiai, vadovaujami vyskupo bei miesto tarybos, o atskiros vilniečių grupės yra tarsi tik to kolektyvo – vieningo tarsi skruzdėlynas miesto – nariai; pateikiama Vilniaus kaip pamaldaus miesto charakteristika (nuolat paminimi eretikai iš šios katalikiškojo miesto visumos tarsi eliminuojami). Kadangi iš barokinio teksto sunku ištraukti trumpą citatą, pateikiame platesnę:

Bažnytinė vėliava buvo pastatyta puošniausioje bažnyčioje prieš Vilniaus sienas – Šv. Stepono. Vyskupo jau iš anksto buvo nurodyta, kad iš čia, **visiems miestiečiams** ir bažnytiniais ordinams gausiai meldžiantis (*totius populi omniumque sacrorum ordinum supplicatione*) bei garbinant, ją reikės pernešti į pagrindinę miesto bažnyčią. Nors **vilniečiai** (*populus quidem Vilnensis*) iš prigimties

¹⁸ Cituojama iš: „Šv. Kazimiero eisena“, *op. cit.*, p. 238. Cituojant žodžiai parodyti straiptaus autorius, siekiant atkreipti dėmesį į Vilniaus kaip kolektyvinio veikėjo įvardijimus.

¹⁹ *Ibid.*, p. 239.

dievotiesni ir labiau tikintys už tokius, kurie vykstant tikybinėms iškilmėms negali kantriai sulaukti savo eilės arba pakentėti, kol jiems ją nurodys, tačiau miesto taryba dėl savo išmanymo regėdama, kad lyg raginant geros veislės žirgą kiekvieną labai žmogų galima padaryti dar geresnį, pasinaudojo valdžia ir raštu nurodė, kad neužstotų kelio niekas, kam ar pagal eilės tvarką, ar pagal paprotį numatyta pasitraukti į šalį. Todėl vieni užsiėmė vienais, kiti kitais pasiruošimo darbais: daug darbo turi tie, kurie yra pirmieji savo miestiečių luome, jie atsirenka savuosius, atsirinktus sustato į eilę, kiekvienam pastatytam į eilę skiria jo vaidmenį ar užduotį. Būta pavojaus, kad šią pagal jų nurodymus paskirstytą ir lyg suliniuotą eilę suardys besiveržiančios minios jėga arba sudarys kliūtį joje judantiems žirgams ar vežimams nutikusi nelaimė. Tad buvo parinkti asmenys, tarsi patarnautojai, pastumti į šalį, jei reikės, miniai, kad eisenos dalyvių kelio neužstotų vežimai ar žirgai; vienur kitur padaryti tarpams, galop tarsi atidaryti kelią visai eisenai. Kitą užduotį turi tie, kurių rūpestis yra vien prižiūrėti, kad kas nors pasipainiojęs nepertrauktų vientiso ir nuolatinio eisenos plūsmo, kad ji tęstųsi susijungusi lygiai lyg audinys. Be jų, kad nebūtų ardančių dalykų, kiekvienoje gretoje pastatyti rikiuotojai, kad turėdami klevines lazdas lyg kaducėjus prižiūrėtų, kas jiems priklauso, pristabdytų greitus, paskatintų lėtus, išskirstytų susigrūdusius, suvytų į krūvą prasiskirsčiusius ir viską sudėstytų į eilę. [...] Kol nuolat švarinama, puošiama vainikais, dangstoma, kol rengiamos bažnytinės apeigos, plūsta žmonės, kol miestas apimtas laukimo (*dum in expectatione est civitas*), kol kiti už miesto ribų daro tai, kas likę, didina eisenos puošnumą ir didingumą, Šv. Stanislovo šventovėje vyskupas su savo žmonėmis rūpinasi maldingumo reikalais. Juk be to, kad ten reikėjo pasirūpinti pradėti eiseną, ten esama ir kūno. Šventojo kūnas palaidotas Švč. Mergelės koplyčioje.²⁰

Tačiau net numačius, suplanavus šventę, paskirsčius reikiamas pareigas, įtampa neslūgsta, ne viskas yra sklandu, o ir pats pasiruošimas didžiai šventei virsta dar vienu miesto renginiu, tarsi įžanginiu dramos veiksmu. Kadangi iki tol nepaliaujamai lijo, prieš dvi dienas iki renginio susirūpinama melsti geresnio oro: meldžiama šv. Kazimiero užtarimo, eina Vilniaus akademijos studentų ir miestiečių atgailos procesija. Tai vyksta gegužės 8 d. Kadangi 9 d. pagerėjimo nėra, „liaudis prarado ūpą, palūžo, ir aplinkybės klostėsi taip, kad vėl kone ėmė

²⁰ *Ibid.*, p. 242–243.

sklaidytis švento triumfo viltis“. Įtampa išvirsta į eretikų pašaipas²¹. Tačiau išaušus paskirtajai gegužės 10 diena miestu triumfe dalyvauja ir gamta, tuo pabrėždama jo svarbą ir visuotinumą: iki tol pliaupęs lietus iškilmių dieną liovėsi: nors Vilniaus apylinkėse tebelija, virš Kazimiero kapo katedros koplyčioje atsiranda debesų properša, nusigiedrija: „visus apstulbindama sužiba saulė ir skaisčiausia šviesa išpuošdama dangų įpareigoja laikytis pažado [jei taip atsitiks – pereiti į „popiežininkų“ pusę] eretikus. Šiuo ženkle žmonės patikėjo išsyk. Paskui vienas po kito ženklai tapo tikru ir įrodytu stebuklu“²².

Prasidėjus gegužės 10 d. iškilimams iš katedros pajudėjusi procesija turbūt iki šių dienų liko ryškiausias miesto kaip bendruomenės šventinio veiksmo, renginio pavyzdys ir reprezentatyvi iliustracija. Žvelgiant iš perspektyvos šį renginį galima išskirti ir kaip puošnų riboženklį (vieną iš daugelio), savo dvasia ir teatrališkumu žymintį Baroko epochos atėjimą į Lietuvą. Lietuvos jėzuitų į Romą pasiųstoje 1604 m. veiklos apžvalgoje pažymima, kad „Tokių iškilmių Lietuva niekad nematė nuo pat krikščionybės į ją įvedimo pradžios“²³. Kaip galima spręsti iš užuominų Knoglerio tekste²⁴, iškilmingos miesto

²¹ „Nagus išsigalando ir įgimtas eretikų išžulumas. Jie net juokėsi iš katalikų, juokais vertė iškilmių rengėjus, nepagailėjo net paties Šventojo. Esą tuo įrodoma akivaizdi stambeldystė, tuo bjaurįsis DIEVAS, ant to rūstaujās dangus. Juk ar galima, esą, abejoti, kad ši audra – dangaus rūstybės ženklas? Ir, – sakė jie, – DIEVAS kone balsu skelbia, kad jam ne prie širdies toks prietaringumas. Patys įvykiai parodo. Na, o jei yra kitaip, teparodo Kazimieras savo galią, tejtikina mus iš aukštybių ir, kas juk nesunku Šventajam, tepadaro, kad jam paskirtoji diena būtų giedra – ir mes būriu einame pas popiežininkus“, *ibid.*, p. 242.

²² *Ibid.*

²³ Rabikauskas, „Didžiosios šv. Kazimiero šventės Vilniuje 1604 ir 1636 metais“, *op. cit.*, p. 220.

²⁴ „Galop, kadangi paprastai būna taip, kad sumaištį kelia visa, kas nauja ir neįprasta, [...] Miesto taryba paliepė priimti ir pritaikyti, kas įprasta, – kad piliečių susivienijimai visiškai išlaikytų tą tvarką, kurios laikomasi tą dieną, kai kasmet šventomis apeigomis pagerbiame Švenčiausiąją Eucharistiją [t. y. per Devintines, Dievo Kūno šventę], kad niekas nedrįstų nuo jos nukrypti, o ir dabar laikytųsi tos vietos, kuri vienam ar kitam yra tekusi, ir laikytųsi ne turėdami dingstį mažiau rūpintis, o Miesto tarybos nutarimu, kad būtų išvengta sumaišties.“ „Šv. Kazimiero eisena“, *op. cit.*, p. 243.

procesijos tvarka buvo daugiau ar mažiau nusistovėjusi. Ji atspindėjo susiklosčiusią miesto bendruomenės tradiciją ir hierarchiją, visumą reprezentuojančią struktūrą, todėl verta šią tvarką nuosekliai pateikti. Remdamiesi Knoglerio aprašymu galime įsivaizduoti ankstesnes XVI a. procesijas ir lyginti jas su vėlesnėmis, kai tokių aprašymų yra išlikę jau gausiau.

Miestiečių kolona buvo sudaryta iš trijų dalių: visos procesijos priekyje žengė 32 cechų atstovai su savomis insignijomis ir vėliavomis, toliau 10 žymenų nešė kitų, matyt, į cechus nesusibūrusių profesijų vilniečiai, tretieji – pirkliai (nors pradėdamas eisenos aprašymą juos Knogleris pamini antroje vietoje). „Po šių tarsi užsklanda eina miesto valdžios skiriami sargybiniai. Jų buvo labai daug gretų, labai daug ir labai gražių vėliavų. Artėjo jie kiekvienas kuo nors nešinas: vienas dviašmeniu kirviu, kitas ietimi, trečias būgnu.“ Šią miestiečių eilę užbaigė vaikai, besimokantys parapiinėje mokykloje prie Šv. Jono bažnyčios.

Po šių miestiečių žengė įvairios bažnytinės bendrijos: pirmiausia „su savaisiais“ ėjo Vilniaus parapijos klebonas ir penkios Šv. Jono bažnyčios brolijos: Švenčiausiojo Sakramento (kurią pagausino prisijungusi Gailestingumo brolija), siuvėjų (Šventųjų Lauryno ir Kristoforo), balnių (Šv. Jono Evangelisto), kalvių (Šv. Baltramiejaus) ir batsiuvių (Šv. Onos).

Toliau ėjo „daugybė rinktinio jaunimo“ – Akademijos studentai ir Angelo Pasveikintos Švenčiausiosios Nekaltosios Mergelės Marijos sodalicija (autorius neiškenčia nepaminėjęs, kad pats jai priklausė).

Toliau – Vilniaus vienuolijos su savomis religinėmis brolijomis ir jų vėliavomis: bernardinai, pranciškonai konventualai (kartu su jais – net trys brolijos), karmelitai, dominikonai (su, autoriaus nuomone, didžiausia Vilniuje Šv. Rožinio brolija). Vienuolių gretas užbaigė gražiai apsirengę katedros mokyklos mokiniai, nešantys penkias vėliavas.

Po to ėjo dvasininkai, kurių priekyje (turbūt demonstruojant vienybę ir paramą šiai dar visai naujai miesto katalikų grupei) buvo

išsirikiavę unitų atstovai, prieš save nešę fakelus, – daug akolitu ir du arkimandritai. Toliau daugybė kunigų, ne tik iš Vilniaus, bet ir iš visos Vilniaus vyskupijos sušauktų vyskupo. Už jų – muzikantai, giesmininkai, dar toliau – vaikai, Kazimiero riteriai ir angelėliai.

Eisenos gale žengė Vilniaus kapitulos kanauninkai ir Vilniaus vyskupo pagalbininkas titulinis Metonos vyskupas. O atsilikęs per tam tikrą atstumą ėjo pats Vilniaus vyskupas viduryje tarp dekanų ir kantorius. Už jų – didikai ir dar toliau daugybė maldingai nusiteikusių žmonių, tarp kurių buvo ir moterys, daugelis iš jų pamaldžiai apsidengę galvas ir basos. Visi ėjo išsirikiavę po du.

Tokia tvarka procesija išėjo pasitikti vėliavos ir pasiekė Šv. Stepono bažnyčią. Grįžtant į miestą, procesijos gale jau buvo Leono Sapiegos nešama šv. Kazimiero vėliava, prieš kurią kanauninkas Svencickis nešė popiežiaus brevę.

Įdomu, kad tai aprašydamas Knogleris (suprantama, pasakojimas yra ne kažkoks objektyvus, beasmenis, o aiškiai prokatalikiškas tekstas) ir toliau labai dažnai, užmiršęs ar pasmerkęs „eretikus“ (kurie taip pat savotiškai dalyvauja kaip žiūrovai) pamini, jog veikia „visas visutėlis miestas“, kuris be galo pakiliai ir didingai rodo visos lietuvių tautos karštą tikėjimą ir šventumo siekimą.

[...] nukreipiu plunksną kitur.

O kur? Aišku, – prie maldų eisenos, štai, žvelk, prieš tave becinančios, besimeldžiančios. Kad matytum jos ėjimo tvarką, norėčiau, jog pirma pamatytum, jog **visas visutėlis miestas** (*volo prius videas totam vniuerse ciuitatem*) paskirstytas į tris, sakytum, kolonas, kiekviena jų savo ruožtu padalyta į smulkesnes, šios į dar smulkesnes dalis.²⁵

Baigdamas procesijoje ėjusių gretų aprašymą Knogleris apibūdina jos skaitlingumą:

Apie skaičių. Suplūdo **visas Vilnius, net gal sakyčiau, Lietuva** – ne kaip žiūrovė, stebinti keistenybes pro langus, sustojusi ant stogų, pakibusi balkonuose,

²⁵ *Ibid.*, p. 246.

prisišliejusi prie kampų, užkimšusi vartus, o kaip uoli garbintoja, besimeldžianti šventovėse, giedanti keliuose, bedžiūgaujanti kryžkelėse.²⁶

O vaizduodamas grįžtančią iš Šv. Stepono bažnyčios su šventojo vėliava procesiją, taip apibūdina vyravusią nuotaiką:

Nebuvo nė vieno tikro kataliko, kuris, tarsi apimtas kažkokio dangaus siųsto karščio, neraudotų, kuris netriumfuotų. Raudojo regėdamas savo nuodėmes, triumfavo – regėdamas savo globėją. Raudojo, nes manė nesąs vertas globėjo globos; triumfavo, nes matė globėją jį pripažįstant vertu. Neklausk paskirų smulkmenų. **Visų jausmas buvo tas pats, tas pats troškimas. Visiškai visi,** kiekvienas savo, darė visus gerus darbus, sakė žodžius, kokius tik galima padaryti, kokius tik – pasakyti. **Visi davė įžadus** Šventajam, laukė iš jo vilties, laukė pagalbos, laukė išsigelbėjimo – vienas raudodamas, kitas – dūsaudamas; vienas judesiu, kitas balsu; vienas tyliai sau, kitas prieš visus atvirai. Ir laukė ne kaip iš dovanų dalytojo, ką kvailai kalbėjo eretikai, bet pamaldžiai, kaip iš užtarėjo, ką moko katalikai.²⁷

Dar vienas pasirinktuoju aspektu įdomus eisenos momentas – pirmasis teatralizuotas renginys procesijos kelyje, kai iš Šv. Stepono bažnyčios nešama vėliava buvo pasitikta prieš miesto Rūdninkų vartus. Šiame vaidinime-deklamacijoje, „trukusioje maždaug pusvalandį“, pagrindinis veikėjas ir buvo miesto vardu kalbanti personifikacija. Kadangi lotyniškai *Vilna* (taip pat ir *urbs, civitas*) yra moteriškos giminės, tradiciškai miestą įkūnijo moters personažas, kurį puikia suvaidino moteriškais drabužiais vilkįs jaunuolis:

Priešais ateinančius iš vartų priešakio, arba, kad būtų tiksliau, atsigręžusi į nupakotąją vartų pusę išeina mergina, o iš tiesų merginą vaidinąs vaikinąs. Sakosi esanti Vilniaus žemė²⁸. Kaip atrodė, nesigilinu. Visas Vilniaus miesto puses ji pavaizdavo taip skoningai, taip darniai suvaidino savo vaidmenį, jog kokią tik dorybės šlovę savo darbais kada nors buvo pelniusi Vilniaus žemė, tokia šlove tą dieną ji džiaugėsi savo atvaizde. Tarsi priklausęs silpnajai lyčiai tvirtas balsas –

²⁶ *Ibid.*, p. 250.

²⁷ *Ibid.*, p. 254.

²⁸ Taip verčiama dėl minėtos priežasties, nes lotyniškame originale *Vilna* (Vilnius) yra moteriškos giminės.

sielos didybę, tvirtu balsu sakoma nuosekli kalba – protą, nuoseklioje kalboje esančios dievotos mintys vilniečių tikėjimą išreiškė taip, jog, manau, jei senoji Gedimino laikų Vilniaus žemė būtų pamačiusi šitą mūsiškę, būtų pradžiugusi, kad po tiek prabėgusių metų tokia žavi, tokia į ją panaši ji gims, lyg Plauto Sosijui antras Sosijas. Bet jei ši, ar Vilniaus žemė, ar Vilniaus žemės dukra nieko ir nebūtų kalbėjusi, vis dėlto raukšlėmis išvogota kakta, neprižiūrėta išvaizda, purvais aptekę pajuodę gedinčiųjų drabužiai patys pasakytų, jog ji – prislėgta. Vis dėlto kalba, tiesiog skundžiasi, pina spaudžiančių ją blogybių sąrašą ilgą, trūkstantį jai gėrybių – liūdną. Kaltina kuo blogiausių atėjusių laikus ir visai išnykusią viltį. Visų bendrame džiaugsmė sužeidžia savųjų ausis kalba, gestais, ašaromis ir kitais būdais (jei juos norėčiau susakyti, reiktų, kad kas primintų). Skaityk pats!

Pateikęs nemenką eiliuotą tekstą, kuriuo lotynišku eleginiu distichu kalbėjo besiskundžiantis „Vilnius“, jį paguodė angelai, pagaliau atsigavęs „Vilnius“ džiaugėsi pamatęs šventojo Kazimiero vėliavą, ir šventąjį pašlovino „piliečiai“²⁹, Knogleris toliau dar aprašė teatralizuotą vaidinimą ir sudėliojo prasminius akcentus. Vilniaus verksmuose skambėjo skundas dėl užpuolusio blogio: šalčio, sunaikinusio derlių, baisaus bado, karo su švedais dėl Livonijos, dvejus metus trunkančio maro ir plėšikaujančių kareivių. Knogleris pabrėžia „Vilniaus“ skundo pradžioje nuskambėjusią nelaimių priežastį – paniekintą šventą tikėjimą, perduotą Jogailos, nuo kurio atsitraukta ir nuslysta į Liuterio ir Kalvino ereziją.

O kad kas nors palygintų ankstesnį Vilnių, susibūrusį prie Kristaus, su nuslydusiu pas Kalviną ir pas Liuterį, teisingai suprastų ir šitai: „Buvome trojėnai, buvome Ilionas.“ Deja. Kurgi dabar buvęs laukų derlingumas, miestų turtingumas, sveltinių kraštų siaubas, vidaus ramybė, karuose sėkmė, taikoje saugumas? Ir iš tiesų daugiau nekalbu apie ereziją: jei tik ji susiprastų, Vilnių siektų palikti pati, kol galima garbingai, kol gali laiku.

Vaidinimo prie Rūdninkų vartų baigiamoji scena, kurioje paguostas Vilnius pradžiunga pamatęs priartėjusią šventojo globėjo vėliavą, paties Knoglerio aprašyta tokiais žodžiais:

²⁹ *Ibid.*, p. 255–261.

[Vilnių vaizduojanti „mergina“] tol blaškosi tarp vilties ir baimės, kol vėliava pasirodo jos akivaizdoje. Nes juk kai tik ją pamatė, iškart taip pašoko, kad toks tvinstančio džiaugsmo srautas atrodė nesutilps tokioje neplačioje krūtinėje. Taigi visa nudžiunga ir nusivelka juodą gedulo rūbą ar, veikiau, nusimeta, velkasi žibantį brangakmeniais, geltonuojantį auksu apdarą, vainikuoja žirgus, pataiso, pakinko, sėdasi į triumfo ratus ir džiaugdamasi atsigręžia į vėliavą. Buvo beveik ir juokinga: ji taip davė valią džiaugsmui, taip pašoko, jog kone užmiršo vargšė, kad yra Vilniaus žemė ir kad ką tik gedėjo. Nors juokinga nebuvo: suvaidinta tinkamai.³⁰

„Šv. Kazimiero eisenos“ gana detalių pasakojimą Knogleris tęsia aprašydamas visą procesijos kelią per miestą ir pakeliui vykčius renginius iki pat tikslo – procesijos pabaigos Katedroje. Tačiau šio reikšmingo teksto aptarimą baigsime šioje vietoje, kur šv. Kazimiero vėliava, įnešta pro Rūdninkų vartus, tik pradeda savo kelionę miesto gatvėmis – vaizdu, dar kartą atskleidžiančiu džiūgaujantį miesto ir miestiečių nuotaiką pagaliau ją išvydus:

O kai šioje vietoje jau buvo išstovėta maždaug pusvalandį, tuomet vėliava įžengė į vartus, o pro juos į miestą. **Žmonės plačiai pasklidę gatvėje**, grodami vargonėliais, pūsdami trimitą, mušdami būgną, skambindami varpu čia rodė tokius džiaugsmo, tokius meilės ženklus, kad, atrodė, ir tauta sulaukė savo gynėjo, ir trimitas savo kunigaikščio, ir būgnas savo vado, ir vargonėliai savo Angelo, ir varpas savo DIEVO.

Kvirinas Knogleris, nors ir rašė iš prokatalikiškų pozicijų, ir buvo susijęs su Vilniaus jėzuitų akademija, pats nebuvo jėzuitas, tačiau labai reikšmingą dalį mus pasiekusių pasakojimų apie miesto gyvenimą sudaro jėzuitų tekstai (metiniai pranešimai, kolegijos istorija ir kt.). Iš jų sužinome apie kitus iki tol mieste neregėtus ir bendrystę rodžiusius įvykius. Pavyzdžiui, įspūdingas yra dar vienas su aptartomis iškilmėmis ir Šv. Kazimiero bažnyčios statybos pradžia susijęs momentas – kai, patiems žmonėms pasisiūlius padėti, septyni šimtai miestiečių su didžiausiu klegėjimu, juokavimu ir pastangomis (*magna*

³⁰ *Ibid.*, p. 261–262.

alacritate et conamine) per miesto gatves atitempė didžiulį akmenį šv. Kazimiero bažnyčios pamatams. O visas miestas stebėjo, nes iki tol niekas panašių dalykų nebuvo matęs³¹.

Jėzuitai savo šaltiniuose aprašė ir daugelį kitų, taip pat ir tragiškų, miesto įvykių, sukrėdavusių įprastą jo gyvenimą. Antai toliau aptarsimo įvykio – 1610 m. gaisro – smulkus aprašymas užima didžiąją Vilniaus jėzuitų kolegijos 1610 m. metinio laiško (*litterae annuae*) dalį³². Iš jo tepateiksime vieną ištrauką, kuri atskleidžia padėtį po gaisro ištuštėjusiam mieste:

O kadangi ir šviesiausioji karalienė su visa savo šeimyna pasitraukė, ir senatoriai bei kiti dvariškiei sudegus svečių namams, miestiečiai, netekę savo namų, išsikėlė į priemiesčius, visi studentai išvyko pas savo tėvus, o amatininkai persikėlė į kitus miestelius, kad kitur įkurdintų savo verslą, labai ištuštėjo prieš tai nepaprastai klestėjęs miestas, buvo matyti vos vienas kitas žmogus, nuo oro negandų besiginantis tai prie krosnių, tai sienų kampuose greitomis susirėstose pastogėse. Tačiau kai kurie iš jų po to sienoms virstant buvo nubausti už savo neatsargumą – štai viename name griuvenų buvo sutraiškinti iškart septyni, o kituose – apie 20 žmonių. Apėmė ir išgąstis bei didžiulė baimė. Mat sklido gandas, kad netoliese yra susirinkęs nemažas būrys plėšikų, kurie nori įsiveržti į sudegus vartams likusį atvirą miestą ir išlaužti bei apiplėšti rūsius, kuriuos spėjo tuomet būsiant pripildytus nuo gaisro išgelbėtų daiktų ir visai nesaugomus. Dėl to daugelį dienų buvo drebama iš baimės, už miesto izdo pinigų nusamdžius karių pasitelktos naktinės sargybos, šaudyta iš patrankų ir kitkas daryta, kad įvartytų baimės [ir atgrasintų].

Labiau dėmesį norisi atkreipti į Zigmanto Vazos dvare tarnavusio ir tuo metu Vilniuje buvusio italo kunigo Alessandro Cilli, savo akimis regėjusio tą pačią 1610 m. nelaimę, pasakojimą. Nors miestas

³¹ Paulius Rabikauskas, *Krikščioniškoji Lietuva: istorija, hagiografija, šaltiniotyra*, p. 223–224.

³² *Annuae litterae Collegii Vilnensis* (1610). ARSI, Lith. 38, f. 48r–50r. Liudo Jovaišo nurodyta, perrašyta ir suteikta naudotis; tekstas iš negatyvinės fotokopijos Lietuvos Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių ir retų spaudinių skyriuje, f. 29, b. 1425. Vertimas publikuotas: Mintautas Čiurinskas, Rūta Janonienė, „Du liudijimai apie 1610 m. didįjį Vilniaus gaisrą“, *Naujasis Židinys–Aidai*, 2006, Nr. 11, p. 452–458.

nukentėjo, laikinai ištuštėjo, bet jo dvasia ir gyvybingumas nebuvo palaužtas – tai stebino atvykėlį italą dvasininką. Cillio aprašymas savo dramaturgine dinamika panašus į aukščiau aptartą barokinį Kvirino Knoglerio tekstą.

Įdomus ir, matyt, neatsitiktinis sutapimas, kad šio baisaus įvykio fono vienas iš pagrindinių akcentų yra susijęs su miesto „eretikais“, t. y. protestantais. Juos nuolat mini įžangoje ir prieš šešerius metus rašęs Knogleris, kuris su jais tiesiogiai ar netiesiogiai polemizuoja ir toliau daugelyje savo pasakojimo vietų. Knoglerio aprašyme ir katalikų rengtuose teatralizuotuose renginiuose jie yra vos ne pagrindinė Vilniaus nelaimių ir užgriuvusių Dievo bausmių priežastis. Cilli pasakojimo apie didįjį Vilniaus gaisrą priešistorę panašiai įpina į „sektantų“ keliamos grėsmės, o kartu nelaimės nuojautos situaciją. Įtampa mieste padidėja po to, kai įvyksta italo protestanto Lorenzo Franchi egzekucija, vėliau dar nubaudžiamas mirtimi šnipinėjęs Maskvai Vilniaus miestietis rusėnas.

Esant tokiai padėčiai ir dideliam eretikų bei schizmatikų nepasitenkinimui, Vilniaus miestiečiai, kuriems karalienės nurodymu buvo pavesta rūpintis miestu kartu su [...] kitais nuolat mieste buvusiais ponais, dėl baimės ir įtarimų, kad gali kilti kokie nors neramumai ir riaušės, o ypač baiminantis galimo gaisro, atidžiai sekė, kad mieste nesirinktų sektantai [...]. Todėl [...] miestiečiai siūsdavo naktimis į miestą patruliuoti tris kareivių kuopas. Grasinant didelėmis bausmėmis buvo paskelbtas visuotinis įsakas prižiūrėti ugnį ir kiekvienam savo namuose turėti bei laikyti įvairius indus bei kubilus, pilnus vandens. Buvo labai stropiai siekiama išvengti minėto pavojaus [...].³³

Šią įtampą tarp konfesinių bendruomenių ir juntamą gaisro nelaimės grėsmę papildė miestiečius įgąsdinę du ankstesni gaisrai, kurie neišplito.

Dėl to buvome tiek įbauginti, jog dėl mažiausios priežasties atrodydavo, kad jau girdime šaukiant kilus gaisrą, tad gerai į dėžes ir skryniais sudėtus ir užrakintus daiktus nešdavome slėpti į saugiausias vietas. Kadangi dauguma namų ar bent jų

³³ *Ibid.*, p. 453. Cilli tekstą iš italų kalbos vertė Rūta Janonienė.

vidinių patalpų pastatyta iš medžio, dėl minėto ugnies pavojaus nuolat gyvenome baimėje, laikydamiesi įprastinių atsargumo priemonių ir kalbėdami šiam tikslui prelato paskirtas maldas.³⁴

Galiausiai „birželio paskutinės dienos ryte“ gaisras vis dėlto kyla. Viską niokojanti ugnis miesto gyventojus ir pačią jos karališkąją didenybę Konstanciją priverčia gelbėtis bėgant, ir telieka stebėti liepsnos šėlsmo vaizdą nuo aplinkinių kalvų, tarsi kokio didžiulio teatro žiūrovams, stebintiems tragediją. Gaisro vaizdų aprašymas ne kartą virsta nuostaba ir pagyrimu Vilniaus miestiečių tikėjimui, optimizmui, kaip vienam iš ryškiausių „vilnietiškumo“ charakteristikų, o pasitikėjimo Dievo gailestingumu mintis mums itin gražiai susišaukia su šiandienine Vilniaus kaip Gailestingumo kulto centro reikšme.

Tačiau čionykščių žmonių prigimtį ir būdą menkai patyręs minėtas monsinjoras nuncijus Francesco Simonetta dar labiau nei aš stebėjosi didžiule jų ramybe ir tolerancija, kad taip parblokšti ir iškankinti, matydami ugnies ryjamus tuos menkus turtus, kuriuos turėjo, vis dėlto atrodė džiugūs ir patenkinti, ir visi atsidavę Dievui. Kai kurie iš pačių vargingiausiųjų, monsinjoro nuncijaus klausinėjami, ką darys kitą dieną ar ateityje, atsakydavo, kad jei Palaimintasis Dievas, kuris yra visko šeimininkas, leido, kad tas menkas jų turėtas turtas būtų sugriautas ir sunaikintas ugnies, tai turėtų juos ir paguosti ir, laikui bėgant, dar geriau jiems atlyginti, suteikdamas drąsos ir jėgos pakelti šią, kaip ir bet kurią kitą didžiausią kančią ar smūgį. Tada atsisukęs į mane monsinjoras nuncijus priminė, kad aš keletą kartų jam esu sakęs apie didį šių žmonių pasitikėjimą Dievo gailestingumu, o vėliau jis juos didžiai gerbė ir vertino.

Stoišką, krikščioniškai ir vilnietišškai viltinę miestiečių laikyseną liudija ir pastangos kuo greičiau atkurti ankstesnę miesto gyvenimą. Kadangi Cilli savo veikalą rengė publikavimui gerokai vėliau po aprašytų įvykių (veikalas išėjo tik 1627 m. Pistojoje), papasakojęs apie gaisrą galėjo iš patirties ir laiko perspektyvos paliudyti miestą per trejetą metų atsistačius dar gražesnę:

³⁴ *Ibid.*

[Ugnis] daugiau ar mažiau nuveikė, kiekviename kvartale palikdama tam tikrą dalį namų ir pastatų nepaliestų iš Dievo gailėstingumo, todėl vargšai žmonės galėjo prisiglausti po stogu ir saugiai padėti tą truputį, kas jiems buvo išlikę. Tai padarę ir kas kiek galėdami geriau įsikūrę patys ar padedami draugų, visi ėmė stengtis gyventi ir prekiauti taip, tarsi jų nebūtų ištikusi jokia neganda. Greitai buvo pradėta atstatyti būtiniausias, reikalingiausias dalykus; kadangi gretimuose miškuose yra daug ir patogiai gaunamos medienos, visas miestas buvo sutvarkytas taip, kad būtų tinkamas gyventi artimiausią žiemą, o vėliau per trejus metus atstatytas dar geriau, su dar gražesniais pastatais ir gražesne maniera, nei buvo anksčiau, ir gausiai apgyventas. Jei toks dalykas būtų atsitikęs Italijoje, tai ne dešimtis, o šimtus metų būtų girdėti dejonės ir aimanos, o čia neatrodė, kad būtų patirta kokio nors žala ar nelaimė. Toks yra šių žmonių pasitikėjimas Palaimintuoju Dievu.

Trečiasis ir paskutinis aptarimui pasirinktas Vilniaus įvykis, sambrūzdis yra atspindėtas dar visai jaunos Rytų apeigų katalikų Bažnyčios šaltiniuose. Vilnius LDK unitų šaltiniuose XVII a. labai aiškiai minimas kaip bažnytinės unijos lopšys ir centras. Čia, Vilniuje, buvo unitų metropolito tikroji rezidavimo vieta. Vilnius buvo ir kovų dėl bažnytinės unijos vieta, kur sprendėsi jos tolesnis likimas. Viename įdomių rankraštinių unitų literatūrinių šaltinių randame tam tikrą paliudijimą, kaip tikibiškai margas bei tolerantiškas Vilnius tarsi priima uniją kaip vieną „savų“ konfesijų ir gina ją nuo stačiatikių smurto. Šie įvykiai yra aprašyti rankraštinėje unitų metropolito Rapolo Korsako kurtoje, bet nepabaigoje jo pirmtako ir globėjo biografijoje – „Juozapo Benjamino Rutschio gyvenimas“ (*Vita Josephi Velamini Rutschi (Rutscii)*, 1640)³⁵. Itin didelę įtampą unitų ir stačiatikių dizunitų

³⁵ Plačiau žr.: Mintautas Čiurinskas, *XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės biografistika*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, p. 170–186; Idem, „Tarpkonfesinė sąveika ir tikibinio identiteto paieškos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI a. pab. – XVII a. I. pusėje: akcentai Rapolo Korsako „Juozapo Benjamino Rutschio gyvenime“ (1640)“, *Literatūra*, 2006, Nr. 48 (7), p. 35–51. Autorius mirė 1640 m. rugpjūčio 8 d. Romoje, o likęs nebaigto rankraščio nuorašas ištaisai publikuotas tik XX a. Remtasi šia publikacija: Szeherda Miroslaus, „Vita Rutscii“: Prima biographia Josephi Velamin Rutskyj, Metropolitanæ Kioviensis (1613–1637)“, in: *Analecta Ordinis S. Basilii Magni: Miscellanea in honorem Cardinalis Isidori (1463–1963)*, t. 4, sąs. 1–2, Romae, 1963, p. 135–143.

priešiškumas pasiekia 1608–1609 m. Garsiausias iš tų įvykių, grėsusius pratrūkti smurtu ar juo pasibaigusius, vėliau perpasakodavo kiti unitai ir katalikai autoriai. Vienas iš svarbiausių buvo 1609 m. stačiatikių bandymas užimti Švč. Trejybės bažnyčią, kurioje įsikūrė unitai. Apie tai pasakojama Rutschio biografijos XXII skyriuje, pavadintame „Schizmatikų, susimokiusių nužudyti Juozapą, klasta“. Aprašomi schizmatikų sukurstytos liaudies ketinimai užpulti unitų vienuolius, nužudyti Rutskį ir užimti vienuolyną, švč. Trejybės bažnyčią:

Dėl šių ir kitų priežasčių įniršę abu arkimandritai ir arkipresbiteris surengia sąmokslą su savo pasekėjų schizmatikų vienuolių bendrija prieš Juozapą ir jo bendrabrolius vienuolius. Taigi paskiria vieną sekmadienį, kurį visi schizmatikai vieningai turėjo susirinkti į Švč. Trejybės bažnyčią Rytmetinei, ir ten, kai Juozapas ir kiti kunigai ir diakonas, vienuoliai, apsirengę liturginiai rūbais, būtų turėję išeiti į bažnyčios vidurį pagal graikų apeigų Bažnyčios paprotį giedoti Dokologijos, liaudis turėjo pakelti smurtui rankas prieš Juozapą, Juozapatą ir kitus vienuolius, jei šie būtų panorėję ginti, ir juos nužudyti.³⁶

Ir kai toks sąmokslas išskyla aikštėn, kone visas Vilniaus miestas imasi ginti vienuolius unitus ir Švč. Trejybės bažnyčią, sutelkiamos miesto savivaldos ir kitos Vilniuje esančios valdžios pastangos. Vilniaus vaito tarnas pirmasis žinią apie sąmokslą perduoda katalikams iš magistrato, šie – miesto tarybos nariams, tie – pilies teismui, t. y. vaivados pavaduotojui, pastarasis – pačiam Vilniaus vaivadai. Miestas sulaukia valdžios nurodymų, ginkluojasi, statoma sargyba, ginkluotas būrys stovi rotušės (turgaus) aikštėje, miestas ir pilis numatyto sąmokslu išvakarėse budi ir per naktį. Viskas baigiasi taikiai, pavojus nevirsta pasiryžusio mirti už bažnytinę uniją Rutschio kankinyste, bet miestas savo veiksmais parodo,

³⁶ *His aliis de causis in furorem actus uterque Archimandrita scilicet et Archipresbyter, coniurationem faciunt cum Schismatica suarum Asseclarum congregatione, contra Josephum eiusque Socios Religiosos. Atque ita quendam diem Dominicum designant, quo omnes unitim Schismatici Templum SS. Trinitatis debebant convenire ad Matutinum, ibidemque quando prodire debuerat Josephus et alii Sacerdotes ac Diacon, Monachi sacris vestibus induti in medium templum, iuxta consuetudinem ecclesiae Ritus Graeci cantatum Doxologiam, debebat plebs violentas manus inferre Josepho, Josaphat aliisque Religiosis, si illos defendere vellent et e medio tollere. Ibid., p. 165–166.*

kad bažnytinė unija yra priimta kaip jo dalis, jo savastis, integrali ir ginama daugiakultūrės ir daugiakonfesės realybės dalis.

Šį nusikalstamą šventvagių kėslą sužinojo kai kurie katalikai iš Vilniaus miesto tarybos; per vieną burmistro kataliko tarną jie šitai praneša savo kolegoms tarėjams, šie – pilies teismui, o tiksliau – vaivados pavaduotojui, šis – pačiam vaivada, kunigaikščiui Radvilai. Tuomet vaivada, kuris buvo išvykęs, laišku įspėja Juozapą [Rutskį] apie schizmatikų gudrybes, o arkimandritui ir presbiteriui nurodo, kad nesikėsintų ko nors imtis prieš Švč. Trejybės vienuolyną, gresiant mirties bausmei. Galiausiai miesto tarybai parašo, kad žiūrėtų, jog jiems pavaldi liaudis nepadarytų ko nors bloga unitams.³⁷

Miestas ginkluojasi, pasiruošęs išsaugotį ramybę ir unitų saugumą:

Tuomet miestas ginkluojasi, gatvėse netoli vienuolyno išstatomos sargybos, likęs ginkluotas būrys buvo laikomas uždarytas rotušės kieme, o rotušėje visa miesto taryba budėjo visą tą šeštadienio naktį, pilis taip pat buvo apginklavusi savo sargybinius. Ir po to, kai suskambėjo varpas Švč. Trejybės bažnyčioje, po vidurnakčio kviečiantis Rytmetinei, atvyko ginkluoti būriai ir iš Rotušės, ir iš pilies, ir šitai tą dieną viskas pasibaigė taikiai.³⁸

Galiausiai išgyvenusiai šią krizę bei pavojų bažnytinei unijai ir unitams viskas išeina į naudą, o netrukus nušalinus stačiatikius palaikiusį Samuelį, Vilniaus arkimandritu paskiriamas pats Rutskis (XXIV sk.), unitus paremia ir valdovas, o tokia įvykių eiga džiaugiasi visa, suprantama katalikiškoji, miesto visuomenė:

³⁷ *Innotuit scelestus hic sacrilegorum animus quibusdam a Magistratu Vilnensi Catholicis per quendam famulum Praetoris Catholici, deferunt hoc ipsi ad collegas suos Consules, isti ad Officium Castrense, nempe ad Vicepalatinum, hic ad ipsum Palatinum Vilnensem Principem Radziwil [...]. Palatinus tunc absens monet per literas Josephum de Schismaticorum machinationibus, et Archimandritae ac Presbytero praecepit, ne quidquam tentent contra Monasterium SS. Trinitatis sub poena capitis. Denique scribit Magistratui Civitatis, ut videant ne a plebe ipsius subjecta quidquam mali Unitis subveniat. Ibid., p. 166.*

³⁸ *Ex tunc armatur civitas in plateis, circa Monasterium positae excubiae, reliqua manus armata in Area Praetorii inclusa tenebatur, in praetorio autem totus Magistratus civitatis per integram illam Sabbati noctem vigilabat, Arx etiam suos Satelites adornavit. Et postquam insonuit campana apud SS. Trinitatis Ecclesiam, post mediam noctem convocans ad Matutinum, armatae cohortes venerunt, tam e Praetorio quam ex Arce, atque ita in illa die peracta sunt omnia pacifice. Ibid.*

Tuo metu taip Dievui lėmus į Vilnių atvyko šviesiausias karalius, ketinantis žygiuoti į Maskviją atsiimti Smolensko. Jam atvykus unitų reikalai pradėjo klostytis geriau.³⁹

Tuomet pagaliau Švenčiausioji Unija dėkinga pakėlė į dangų galvą, visame mieste Bažnyčiose buvo giedota *Te Deum*.⁴⁰

Tokie naratyvai, atrodo, kalba patys savaime, perteikdami ne tik miesto gyvenimo faktus, bet ir nuotaikas. Iki tol, iki XVI ir XVII amžių sandūros, detalaus Vilniaus naratyvinio portreto įvairiomis aplinkybėmis, kiek man žinoma, tiesiog nėra, turime tik trumpus apibūdinimus, duomenis (pvz., Brauno atlase ar aptartuosius straipsnio įvadinėje dalyje). Tokių šaltinių, tekstų atsiradimas ir gausa XVII a. pradžioje neabejotinai liudija didėjusį visokeriopą, taip pat ir kultūrinį, miesto potencialą, jo klestėjimą tuo metu, gal net naują miesto gyvenimo epochą, kurią pertraukė 1655 m. katastrofa. Keli čia pasirinkti pavyzdžiai rodo, kokiomis įvairiomis aplinkybėmis ir kokių įvairių autorių plunksna buvo kuriami kolektyvinei miesto atminčiai svarbūs naratyvai. Kai kurie juose pasakojami Vilniaus įvykiai ir jų atminimas tapo svarbūs visuotinai ir mums jau daug detaliau nei iki tol atskleidžia miesto bendruomenės savitumą, įvairių miesto gyventojų grupių koegzistavimo, elgesio modelius, nuotaikas krizių akivaizdoje ir švenčių metu. Jie labai akivaizdžiai patvirtina ir Vilniaus kaip tautą ir tautas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje vienijusios sostinės reikšmę, rodo išskirtinį miesto vaidmenį regionui ir jo kultūrai.

³⁹ *Interim Deo sic disponente venit Vilnam Serenissimus Rex iturus in Moschoviam ad recuperandum Smolenscum, cuius adventu res Unitorum meliori loco esse caeperunt. Ibid., p. 168.*

⁴⁰ *Tum demum Unio Sacrosancta caput extulit caelo gratum Te Deum laudamus tota civitate in Ecclesiis decantatum. Ibid., p. 169.*

Mintautas Čiurinskas

VILNIUS AS A COLLECTIVE PERSONAGE
IN NARRATIVE SOURCES OF THE FIRST
HALF OF THE 17TH CENTURY

Summary

In narrative sources Vilnius is often shown as not a mere location (object). The city and its residents may act as a „collective personage“ (subject), shown in the midst of various events. While earlier sources relate such events briefly and in general, more than one source from the first half of the 17th century describes them in vivid detail. We are given a good look into Vilnius mentality, emotions, environment, atmosphere, the manifestations of mass psychology, the appearance of the city, the course of a celebration and many other matters.

Such descriptions help to recreate a social portrait of the city in specific historical circumstances, even on specific dates, the portrait rich in emotional and visual details. The sources graphically confirm Vilnius's significance as the capital city, the unifier of the Grand Duchy's nations; they show the city's exceptional role for the region and its culture. The article analyses three such sources, which depict different faces of the city, one joyful, one blighted by a social disaster, one anxious and careworn at the time of danger:

Quirinus Cnogler's description (1604) of the bringing into the city of St. Casimir's banner;

The description of Vilnius's 1610 fire in an annual letter of Vilnius Jesuit College and in a narration by Italian priest Alessandro Cilli.

The city accepts the Church Unia as one of „its own“ denominations and defends it from violent attacks of the Orthodoxes (1609) – the description from the biography of Joseph Velamin Rutski (*Vita Josephi Velamini Rutschii*, 1640) by Raphael Korsak.